

تبیین جایگاه فرهنگستان علوم پزشکی در نظام آموزش عالی سلامت

عطاءاله پورعباسی^۱، زهرا حسینی توسل^۲، باقر لاریجانی^{۳*}

۱. مرکز تحقیقات غدد و متابولیسم، پژوهشکده علوم بالینی غدد و متابولیسم، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.
۲. مرکز تحقیقات چاقی و عادات غذایی، پژوهشکده علوم بالینی غدد و متابولیسم، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.
۳. مرکز تحقیقات دیابت، پژوهشکده علوم بالینی غدد و متابولیسم، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.

چکیده

نظام آموزش عالی سلامت در جمهوری اسلامی ایران، نظامی ادغام یافته با ذی‌نفعان متعدد است که متولی تربیت منابع انسانی بخش سلامت در رده‌های مختلف است. فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران به عنوان یکی از عوامل نهادی اثرگذار در این نظام ایفای نقش می‌نماید. این مقاله در صدد تبیین جایگاه فرهنگستان علوم پزشکی در نظام آموزش علوم پزشکی کشور و ترسیم جهت‌گیری‌های کلان این نهاد در این حیطه است. در این مطالعه در چهار گام به ترتیب مراحل مختلف چرخه کاربست دانش پیاده شد. عوامل نهادی موثر در توسعه یک نظام تبیین و نقش ذی‌نفعان متعدد نظام آموزش علوم پزشکی کشور با آنها تطبیق داده شد. سپس کارکردهای فرهنگستان به عنوان یک ذی‌نفع اصلی بر مبنای میزان ارتباط با مراحل چرخه کاربست دانش وزندهی و در نهایت این کارکردها در طبقات مختلف گردآوری شد. بر اساس این مدل هرچند که فرهنگستان در بسیاری از مراحل توسعه نظام آموزش علوم پزشکی کشور نقش دارد، ولیکن بیشترین نقش را به عنوان یک اندیشکده و دیده‌بان و کمترین نقش را به عنوان پیاده‌کننده دانش بر عهده دارد. مدل ارائه شده در این مقاله به متولیان فرهنگستان علوم پزشکی کمک خواهد کرد تا با مدیریت بهینه منابع و آمایش اصولی ظرفیت‌های انسانی، بیشترین و اثرگذارترین نقش را در توسعه نظام آموزش علوم پزشکی کشور ایفا نموده و از این طریق موجبات اعتلای نظام سلامت ادغام یافته را در جمهوری اسلامی ایران فراهم آورد.

واژگان کلیدی: فرهنگستان علوم پزشکی، نظام، آموزش، پزشکی.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۰/۱۹

* نویسنده‌ی طرف مکاتبه:

باقر لاریجانی

آدرس: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، جنب

بیمارستان دکتر شریعتی، پژوهشگاه علوم غدد

و متابولیسم

کد پستی: ۱۴۱۱۷۱۳۱۱۹

تلفن: ۸۸۶۲۱۲۹۶ - ۰۲۱

Email: emrc@tums.ac.ir

مقدمه

نظام آموزش عالی سلامت در جمهوری اسلامی ایران، نظامی ادغام یافته با ذی‌نفعان متعدد است که متولی تربیت منابع انسانی بخش سلامت در رده‌های مختلف است (۱). با توجه به گستردگی این نظام، نهادهای متعددی در کشور به نوعی در استقرار و توسعه حوزه‌های مختلف گفتمان‌سازی، سیاست‌گذاری، اجرا و دیده‌بانی نظام آموزش عالی سلامت نقش آفرینی می‌کنند.

به دنبال ادغام نظام آموزش علوم پزشکی و نظام خدمات سلامت در جمهوری اسلامی ایران وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی با هدف ارتقای پاسخگویی آموزش به نیازهای بخش خدمات سلامت از سال ۱۳۶۴ تشکیل و تولید اصلی آموزش علوم پزشکی کشور به این دستگاه سپرده شد (۱). در کنار این وزارت، نهادهای دیگر از جمله فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، سازمان نظام پزشکی، انجمن‌های علمی گروه پزشکی و برخی سازمان‌های مردم‌نهاد نیز به نوعی توسعه آموزش پزشکی را جزئی از مأموریت‌های خود برشمرده‌اند.

مطالعات مختلف در زمینه حاکمیت دانش اذعان دارند که عوامل نهادی مختلف اعم از اندیشکده‌ها، قانون‌گذاران و سیاست‌گذاران، تولیدکنندگان دانش، نهادهای تأمین سرمایه و پیاده‌کنندگان دانش در توسعه یک نظام همچون نظام آموزش عالی سلامت مشارکت دارند (۲). از آنجایی که توسعه یک نظام دانش محور مانند نظام آموزش علوم پزشکی نیازمند توجه به جنبه‌های مختلفی همچون رهبری دانش، انتقال و سنجش دانش، آموزش مستمر و تعامل و همکاری با سایر نهادها است

(۳) و از سوی دیگر با توجه به رشد سریع دانش و لزوم ارتقاء کیفیت نظام آموزش عالی سلامت، تبیین نقش و جایگاه هر یک از ذی‌نفعان در این نظام موجب هم‌افزایی ظرفیت‌های کلیه نهادها و دستگاه‌ها برای اعتلای آموزش علوم پزشکی در کشور خواهد شد.

نظر به اهمیت روزافزون نظام آموزش علوم پزشکی کشور و همچنین لزوم هم‌افزایی عوامل نهادی مختلف برای ارتقای این حوزه، تبیین جایگاه هر یک از این نهادها در نظام آموزش علوم پزشکی می‌تواند نقش مهمی در هدفمند نمودن فعالیت‌ها و در نهایت اعتلای جایگاه آموزش علوم پزشکی در کشور و منطقه گردد.

فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران از جمله عوامل نهادی اثرگذار در نظام سلامت کشور است که از سال ۱۳۶۶ و با اهداف و وظایف متعددی از جمله بررسی و تحلیل وضعیت علوم پزشکی، تقویت روح پژوهش، ترجمان دانش، مشاوره علمی و پژوهشی اساسی، تشویق و ترغیب دانشمندان و پژوهشگران به نوآوری و خلق آثار علمی با حمایت مادی و معنوی از ایشان، انتشار اطلاعات و دانسته‌های علوم سلامت شروع به کار کرد (۴). مولفان این مقاله در صدد تبیین جایگاه فرهنگستان علوم پزشکی در نظام آموزش علوم پزشکی کشور و ترسیم جهت‌گیری‌های کلان این نهاد در این حیطه بودند.

روش کار

به منظور تبیین جایگاه فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران در نظام آموزش عالی سلامت گام‌های زیر طی شد. در گام اول، مراحل مختلف طراحی یک نظام دانش‌محور بر اساس مدل چرخه کاربست دانش برشمرده شد (۵، ۶). چرخه

دادن، بررسی و انتخاب دانش، سازگاری دانش با موقعیت، ارزیابی موانع و تسهیل کننده‌ها در استفاده از دانش، انتخاب، مناسب‌سازی و اجرای مداخلات، نظارت بر استفاده از دانش، ارزیابی نتایج، و در نهایت تداوم استفاده از دانش را شامل می‌شود (شکل ۱).

کاربست دانش به‌عنوان مجموعه کارکردهای وابسته به هم و متوالی تعریف می‌شود که منجر به شناسایی دانش و تحقق نیازهای دانشی درون یک سازمان، نظام و یا جامعه می‌شود. الگوی چرخه کاربری دانش مراحل مختلفی اعم از مطالبه‌گری دانش، شناسایی مشکلات، تعیین شکاف‌های بین دانستن/انجام

شکل شماره ۱ - چرخه کاربری دانش

عامل نهادی به یک یا چند مرحله از مراحل چرخه کاربری دانش منتسب شد.

در گام چهارم، ذی‌نفعان اصلی نظام آموزش علوم پزشکی کشور در گروه خبرگانی شناسایی و بر اساس مأموریت‌های تعریف شده برای آنها، هر یک با یکی از عوامل نهادی احصا شده در گام پیشین تطبیق داده شد. برای این منظور نیز میزان تطبیق کارکردی هر نهاد ذی‌نفع بر اساس مأموریت‌های تعریف شده با عوامل نهادی در قالب صفر تا پنج ستاره وزن‌دهی شد. در گام آخر وزن هر یک از کارکردهای فرهنگستان علوم

در گام دوم عوامل نهادی مختلف دخیل در استقرار یک نظام دانش‌محور احصا گردید. این عوامل شامل اندیشکده‌ها، قانون‌گذاران و سیاست‌گذاران، تولیدکنندگان دانش، نهادهای تأمین سرمایه و پیاده‌کنندگان دانش (انتقال و انتشار دهندگان دانش)، نظارت‌کنندگان (دیدهبان‌ها) هستند (۲).

در گام سوم با تلفیق دو گام پیشین، در یک گروه خبرگانی متشکل از ۵ کارشناس با تجربه فعالیت در نظام آموزش علوم پزشکی کشور نقش هر یک از عوامل نهادی در چرخه کاربری دانش در قالب یک ماتریس تبیین گردید. به این ترتیب که هر

دسته‌بندی شد.

نتایج

ماتریس تبیین نقش عوامل نهادی در مراحل مختلف چرخه کاربست دانش که به عنوان مبنایی برای ترسیم مدل نقش ذی نفعان استفاده شد در شکل شماره ۲ آورده شده است.

پزشکی که در گام چهارم تعیین شده بود، در ماتریس ترسیم شده در گام سوم اعمال و میزان ارتباط کارکردی فرهنگستان با هر یک از مراحل چرخه کاربست دانش به صورت دایره‌هایی با قطرهای مختلف نشان داده شد. به این صورت که کارکردهای با وزن بیشتر با دایره‌های بزرگتر و کارکردهای با وزن کمتر با دایره‌های کوچکتر ترسیم گردید. بر این اساس نقشهای متعدد فرهنگستان علوم پزشکی در قالب طبقات کارکردی مختلف

شکل ۲- ماتریس تبیین نقش عوامل نهادی در چرخه کاربست دانش

حوزه آموزش پزشکی که پیش‌تر با عنوان ذی‌نفعان اصلی نظام آموزش علوم پزشکی نام برده شده‌اند بر اساس قانون تشکیل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مصوب مجلس شورای اسلامی مورخ ۱۳۶۴/۰۷/۲۴ (۷)، اساسنامه فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران مصوب مجلس شورای اسلامی مورخ ۱۳۶۸/۱۰/۱۹ و بازنگری سال ۱۳۹۰ در شورای عالی انقلاب فرهنگی (۸)، قانون سازمان نظام پزشکی جمهوری

به طور کلی، وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، فرهنگستان علوم پزشکی، سازمان نظام پزشکی، دانشگاه‌ها و مراکز علمی، انجمن‌های علمی، بنیاد یا سازمان‌های مردم‌نهاد و مرکز ملی تحقیقات راهبردی آموزش پزشکی (مرکز نصر)، ذی‌نفعان اصلی نظام آموزش علوم پزشکی کشور را تشکیل می‌دهند. که هر یک از این نهادها به نوعی در چارچوب یک یا چند مورد از عوامل نهادی مذکور قرار می‌گیرند. نهادهای فعال در

انجمن‌های علمی و ادبی و هنری مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی مورخ ۱۳۷۰/۱۲/۵ (۱۱) فعالیت می‌کنند (شکل ۳).

اسلامی ایران مصوب مجلس شورای اسلامی مورخ ۰۸/۱۶/۱۳۸۳ (۹)، آیین نامه تشکل‌های مردم نهاد مصوب هیأت وزیران مورخ ۱۳۹۵/۵/۲۷ (۱۰) و نحوه تشکیل و صدور تأسیس

مرکز نصر	بنیاد / سازمانهای مردم نهاد	انجمنهای علمی	دانشگاه / مراکز علمی	نظام پزشکی	فرهنگستان علوم پزشکی	وزارت بهداشت	
★★★	★★	★★★★★	★★★	★★★	★★★★★	★★★	سیاستگذاران
★	★	★	★★★★	★★	★★	★★★★★	اندیشکده‌ها
★★★★★	★★	★★★	★★★★★	★	★★★	★★★	تولیدکنندگان دانش
★★★	★★★★★	★★★★★	★★★	★★★★★	★★★★★	★★	نظارت کنندگان
★★	★★★★★	★★★	★★	★★★★	★	★	پیاده کنندگان دانش
★★★★★	★★	★★	★★★★★	★★★	★★★★	★★★★	تهادهای تأمین سرمایه

شکل شماره ۳ - ساختار نهادهای فعال در حوزه آموزش پزشکی، ذی‌نفعان اصلی نظام سلامت

فرهنگستان به عنوان یک تولیدکننده دانش در تولید دانش، محصولات دانش، سازگاری دانش با موقعیت، و انتخاب، مناسب‌سازی و اجرای مداخلات نقش دارد. در طبقه کارکردی چهارم به عنوان سیاست‌گذار و قانون‌گذار در شناسایی مشکلات، تعیین شکاف‌های بین دانستن/انجام دادن، بررسی و انتخاب دانش، ارزیابی موانع و تسهیل‌کننده‌ها در استفاده از دانش، ارزیابی نتایج، و تداوم استفاده از آن موثر است و در نهایت در طبقه کارکردی پنجم به عنوان پیاده‌کننده دانش (انتقال و انتشار دهنده دانش) در شناسایی مشکلات، تعیین شکاف‌های بین دانستن/انجام دادن، ارزیابی موانع و تسهیل‌کننده‌ها در استفاده از دانش، ارزیابی نتایج و تداوم استفاده از دانش فعالیت می‌نماید (شکل ۴).

در بین این ذی‌نفعان و بر اساس مدل پیاده شده در این مطالعه، فرهنگستان علوم پزشکی بیشترین نقش را به ترتیب به عنوان یک اندیشکده، نظارت‌کننده (دیده‌بان)، نهاد تأمین سرمایه، تولیدکننده دانش، سیاست‌گذار و در نهایت، انتقال و انتشار دهنده دانش دارد. بدین ترتیب به نظر می‌رسد فرهنگستان علوم پزشکی ایران بیش از همه به عنوان یک اندیشکده و نهاد نظارتی در کسب دانش، تعیین شکاف‌های بین دانستن/انجام دادن، نظارت بر استفاده از دانش و ارزیابی نتایج نقش دارد. این نهاد در طبقه دوم کارکردی، به عنوان یک نهاد تأمین سرمایه در کسب دانش، تولید دانش، محصولات دانش، سازگاری دانش با موقعیت، و انتخاب، مناسب‌سازی و اجرای مداخلات اثرگذار ایفای نقش می‌نماید. در طبقه سوم کارکردی،

شکل شماره ۴ - جایگاه فرهنگستان علوم پزشکی در نظام آموزش عالی سلامت

توانمندسازی گروه علوم پزشکی (بازآموزی، اعتباربخشی، ...) خواهد بود. مدل ارائه شده در این مقاله به متولیان فرهنگستان علوم پزشکی کمک خواهد کرد تا با مدیریت بهینه منابع و آمایش اصولی ظرفیتهای انسانی، بیشترین و اثرگذارترین نقش را در توسعه نظام آموزش علوم پزشکی کشور ایفا نموده و از این طریق موجبات اعتلای نظام سلامت ادغام یافته را در جمهوری اسلامی ایران فراهم آورد. همچنین الگوی ارائه شده در این مطالعه برای سایر حیطه‌های مأموریت فرهنگستان نیز قابل استفاده خواهد بود.

تشکر و قدردانی

مولفان از اعضای محترم گروه آموزش پزشکی و اخلاق پزشکی فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران که در بازنگری و ارائه بازخوردهای موثر در خصوص این الگو تلاش نمودند قدردانی و تشکر می‌کنند.

بحث و نتیجه‌گیری

از جمله مهم‌ترین وظایف در حاکمیت دانش، ارتقای بهره‌وری از مجرای سازماندهی نظام‌های دانشی و تبیین نقش عوامل نهادی و همچنین پاسخگو نمودن این نهادها به تناسب وظایف و مأموریت‌های هر یک در توسعه‌ی نظام است (۱۲). بر این اساس شفاف سازی نقش هر یک از ذی‌نفعان نظام آموزش پزشکی کشور می‌تواند علاوه بر ارتقای بهره‌وری، منجر به کاهش تعارضات و همچنین توسعه‌ی روزافزون این نظام نیز گردد. بر این اساس جهت گیری‌های اصلی کارکردهای فرهنگستان جهت نقش‌آفرینی موثر در نظام آموزش پزشکی به ترتیب شامل گفتمان سازی و طرح مسایل نوین، دیده بانی و رصد تحقق سیاست‌های آموزش پزشکی، حمایت از نهادهای دانش محور جهت تولید دانش در حوزه آموزش پزشکی، مشارکت در تولید دانش در حوزه آموزش پزشکی، همکاری در قانون گذاری و سیاست‌گذاری در حوزه آموزش پزشکی و در نهایت طراحی و برگزاری خدمات و برنامه های آموزشی و

منابع

۱. پورعباسی ع، خیری ز، نقوی الحسینی س، اکبری ح، لاریجانی ب. سیاستگذاری آموزش عالی سلامت در ایران؛ مروری بر تجربیات ۴۰ ساله. طب و ترکیه. ۲۰۱۹؛ ۲۷(۴) ویژه نامه دستاوردهای چهل ساله نظام آموزش عالی: ۲۱۵-۲۳.
۲. عباس پور، فرج‌اللهی، رحیمیان، دلاور. کاوش عوامل نهادی و سازمانی اثرگذار در توسعه ظرفیت دانشگاه‌های دولتی کشور. رهیافتی نو در مدیریت آموزشی. ۲۰۱۷؛ ۲۹(۸): ۲۰۹-۳۰.
3. Asgari A, Khorsandi Taskoh A, Ghiasi Nodooshan S. The required specifications of a fourth-generation university to shape innovation district under anchor approach: a meta-synthesis analysis using text mining. *International Journal of Innovation Science*. 2021;13(4):539-62.
۴. فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران. معرفی فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران] ۱۴۰۲ Available from: <https://ams.ac.ir/about>.
5. Field B, Booth A, Ilott I, Gerrish K. Using the Knowledge to Action Framework in practice: a citation analysis and systematic review. *Implementation Science*. 2014;9(1):1-14.
6. Crockett L. 2019. Available from: <https://medium.com/knowledgenudge/kt-101-the-knowledge-to-action-framework-7fbc399723e8>.
۷. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. قانون تشکیل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی ۱۳۶۴] Available from: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/91112>.
۸. فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران. اساسنامه فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۰] Available from: <https://ams.ac.ir/node/972>.
۹. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. قانون سازمان نظام پزشکی جمهوری اسلامی ایران] ۱۳۸۳ Available from: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/97949>.
۱۰. هیئت وزیران. آیین نامه تشکلیت‌های مردم نهاد ۱۳۹۵] Available from: <https://qavanin.ir/Law/PrintText/255150>.
۱۱. شورای عالی انقلاب فرهنگی. نحوه تشکیل و صدور تأسیس انجمن‌های علمی و ادبی و هنری ۱۳۷۰] Available from: <https://qavanin.ir/Law/TreeText/95512>.
12. Kheiry Z, Pourabbasi A, Heydarzadeh A, Afshari B, Givarian H. A Comparative Study of Industry-University Collaboration Model to Develop Intersectoral Collaboration in Medical Education in Selected Countries. 202

Explaining the Position of the Academy of Medical Sciences in the Higher Health Education System

Ata Pourabbasi¹, Zahra Hoseini Tavassol², Bagher Larijani^{*3}

1. Endocrinology and Metabolism Research Center, Endocrinology and Metabolism Clinical Sciences Institute, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

2. Obesity and Eating Habits Research Center, Endocrinology and Metabolism Clinical Sciences Institute, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

3. Diabetes Research Center, Endocrinology and Metabolism Clinical Sciences Institute, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Received: 05 January 2024

Accepted: 08 January 2024

Published: 09 January 2024

*Corresponding Author

Bagher Larijani

Address: NO 10, Jalal-AL-Ahmad St., Chmbaran HWY., Tehran, Iran.

Postal Code : 1411713137

Tel: 98 21 88 63 12 96

Email: emrc@tums.ac.ir

Citation to this article:

Pourabbasi Ata, Hosein Tavassol Z, Larijani B. Explaining the position of the Academy of Medical Sciences in the higher health education system. *Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine. Supplement of Implementation of Research Projects of Medical Ethics and Medical Education Groups of Academy of Medical Sciences of I.R.Iran* 2024; 16: Article number: 9.

Abstract

The higher health education system in the Islamic Republic of Iran is an integrated system with multiple stakeholders responsible for training human resources in the health sector at different levels. The Academy of Medical Sciences of the Islamic Republic of Iran is one of the effective institutional factors in this system. This study aimed to explain the position of the Academy of Medical Sciences in the country's medical sciences education system and outline its major directions in this field. In this study, the knowledge-to-action framework was implemented in four steps. Effective institutional factors in system development were explained, and the role of the various stakeholders of the country's medical sciences education system was compared with them. Then, the functions of the academy as a main beneficiary based on the degree of connection with the stages of the knowledge-to-action framework were weighted, and finally, these functions were classified into different categories. According to this model, although the academy plays a role in many stages of the development of the country's medical sciences education system, it primarily functions as a think tank and observatory and to a lesser extent as a knowledge implementation unit. The model presented in this study will help the trustees of the Academy of Medical Sciences to play the largest and most effective role in the development of the country's medical sciences education system, with optimal resource management and principled development of human capacities, thereby laying the groundwork for the improvement of the integrated health system.

Keywords: Academy of Medical Sciences, System, Education, Medicine.

